

Predmetna obrada fantastične i znanstveno fantastične književnosti : pilotno istraživanje

Jadrijević, Romana; Gavranović, Drahomira

Source / Izvornik: **Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 2014, 57, 141 - 160**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:266:756683>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-05**

Klinički
bolnički
centar
Split

Repository / Repozitorij:

[University Hospital of Split Digital Repository](#)

**PREDMETNA OBRADA FANTASTIČNE I ZNANSTVENO
FANTASTIČNE KNJIŽEVNOSTI : PILOTNO ISTRAŽIVANJE**

**SUBJECT ANALYSIS OF FANTASY AND SCIENCE FICTION
LITERATURE: PILOT STUDY**

Romana Jadrijević

Drahomira Gavranović

Odjel za informacijske znanosti, Sveučilište u Zadru

romana.jadrijevic@yahoo.com

dgavrano@unizd.hr

UDK / UDC 025.4:82

Stručni rad / Professional paper

Primljeno / Received: 10. 1. 2014.

Sažetak

Rad govori o dodjeljivanju predmetnih odrednica književnim djelima, s posebnim osvrtom na praksu dodjeljivanja oznaka sadržaja književnim djelima iz područja fantastike i znanstvene fantastike u online katalogu Knjižnica grada Zagreba. Rezultati su uspoređeni s oznakama sadržaja iz kataloga američke Kongresne knjižnice te iz podataka dobivenih u Wikipediji.

Polazište ovoga rada je pretpostavka da određena vrsta građe, u promatranom slučaju fantastična i znanstveno fantastična književna djela, svojom nedovoljnom predmetnom obradom ne zadovoljava informacijske potrebe korisnika i mogućih korisnika, čitatelja spomenutih književnih žanrova.

Za potrebe pilotnog istraživanja, odabrana je određena količina naslova iz navedenih književnih žanrova te su analizirane postojeće oznake sadržaja dodijeljene u online katalozima Knjižnica grada Zagreba i američke Kongresne knjižnice te u Wikipediji.

S obzirom na promjene u načinu stvaranja i pretraživanja informacija koje donosi suvremena tehnologija, promijenile su se i želje i potrebe, te postupci korisnika informacijskih usluga. Iz toga proizlazi da se i informacijske ustanove trebaju mijenjati i stalno prilagođivati promjenjivom okruženju u kojem posluju. Time se podrazumijeva i potreba ujednačivanja prakse predmetne obrade djela iz beletristike, kojoj se do sada tradicionalno pridavalo manje važnosti nego predmetnoj obradi stručnih djela, uzimajući pri tome u obzir i pitanje isplativosti posla koji zahtijeva dodatno vrijeme za predmetno označivanje beletristike.

Ključne riječi: predmetizacija književnosti, znanstveno fantastična književnost, fantastična književnost, istraživanje predmetnog kataloga

Summary

The paper analyzes assigning subject headings to works of fiction, with special emphasis on the practice of content designation and assigning subject headings to works of fantasy and science fiction in the online catalogue of the Zagreb City Libraries. The results are compared to content designations from the Library of Congress online catalogue, and to the data retrieved from Wikipedia. The starting assumption of this paper is that certain types of library materials, in this case works of fantasy and science fiction, do not satisfy information needs of users and potential users (i.e. readers of the aforementioned genres) because their subject analysis is insufficient.

For the purposes of this pilot study, a number of titles belonging to the two genres were selected, and their existing content designations, as assigned in the online catalogues of the Zagreb City Libraries and the Library of Congress, and in Wikipedia, were analyzed. Modern technologies have brought great changes in the way information are created and searched for, but they have also changed users' wishes and needs, as well as searching procedures used by information and reference services. Consequently, information institutions should change and constantly adapt to the changing environment in which they operate. This also implies the need to standardize the practice of subject analysis of the works of fiction (which has traditionally been given less attention than the subject analysis of non-fiction works), while taking into account the profitability of investing additional time and effort required for subject analysis of fiction.

Keywords: fiction subject analysis, science fiction, fantasy fiction, subject catalogue research

Uvod

S obzirom na promjene u načinu stvaranja i pretraživanja informacija koje donosi suvremena tehnologija, promijenile su se i želje i potrebe, te zahtjevi korisnika informacijskih usluga. Iz toga proizlazi da se i informacijske ustanove trebaju mijenjati i stalno prilagođivati promjenjivom okruženju u kojem posluju. Ovaj rad bavi se sadržajnom obradom književnosti, s posebnim osvrtom na razlikovanje žanrova fantastične i znanstveno fantastične književnosti. Radi dobivanja šire perspektive, definiranju žanrova pristupilo se iz pogleda teorije književnosti te su se značajke žanrova usporedile s Bukerovim vodičem za znanstvenu fantastiku i fantastiku.¹ Istraživanje je provedeno na manjem broju odabranih naslova iz fantastične i znanstveno fantastične književnosti jer se radi o žanrovima kojima je ranije u literaturi o predmetnom označivanju posvećivano nedovoljno pažnje.

Osnove predmetne obrade

Sadržajna analiza podrazumijeva i predmetnu obradu i klasifikaciju, i “obuhvaća utvrđivanje predmetnog područja dokumenta, izbor odgovarajuće stručne skupine iz klasifikacijske sheme u uporabi i izradu stručne oznake i/ili predmetne odrednice u skladu s preporučenom praksom”.² Također, “analiza sadržaja označava prisutnost, identifikaciju i izražavanje predmeta u tekstu dokumenta, bazama podataka, nadziranim i prirodnim jezicima, informacijskim upitima i strategijama pretraživanja”.³ Najjednostavnije rečeno, predmetna obrada je “određivanje sadržaja dokumenta i njegovo označivanje pojmovnim oznakama”,⁴ odnosno “predmetno označivanje postupak je opisivanja i izražavanja sadržaja dokumenta riječima prirodnog jezika u uporabi”.⁵ Predmetno označivanje često se zamjenjuje pojmom indeksiranje, koji označava “dodjeljivanje ključnih riječi dokumentima u cilju opisivanja njihova

¹ Buker, Derek M. The science fiction and fantasy readers' advisory : the librarians guide to cyborgs, aliens and sorcerers. Chicago : American Library Association, 2002.

² Štrbac, Dušanka; Mirjana Vujić. Pravilnik za predmetni katalog. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 2004. Str. 15.

³ Usp. Salton, Gerard; Michael J. McGill. Introduction to modern information retrieval. New York : McGraw-Hill Book Company, 1983. Str. 70.

⁴ Kolbas, Irena. Načela izrade jezika za predmetno označivanje. // Suvremena lingvistika 49-50, 1(2000), 153.

⁵ Leščić, Jelica. Klasifikacija i predmetno označivanje : priručnik za stručne ispите. Zagreb : Dominović, 2007. Str. 75.

sadržaja i kasnije njihovoga ponovnog pronalaženja”.⁶ Sve navedene definicije donose ključne etape postupka sadržajnog označivanja, a to je određivanje predmeta bavljenja dokumenta, normalizaciju te dodjeljivanje nadziranog pojma/predmetne odrednice određenom dokumentu. Kao zadatak predmetne obrade može se preuzeti zadatak predmetnog kataloga, koji D. Štrbac i M. Vujić navode u *Pravilniku za predmetni katalog*, a to je omogućiti “pronalaženje literature o jednom određenom predmetu u knjižnici, a da prethodno nije potrebno znati ime autora, naslov dokumenta, ili stručnu skupinu kojoj određeni dokument pripada”.⁷ Književna djela, unatoč suprotnim pravilima za dodjeljivanje predmetnih odrednica djelu, pogodna su za dodjeljivanje predmetnih odrednica i postoje naznake da bi čitatelji mogli imati koristi od sadržajno označenih književnih djela.

Načela predmetne obrade

Međunarodno udruženje knjižničarskih društava i ustanova (IFLA) 1999. godine donijelo je načela za izradu jezika za predmetno označivanje *Principles underlying subject heading languages*.⁸ U tom dokumentu, načela su definirana kao “opće upute za određivanje izgradnje i primjene jezika za predmetno označivanje”.⁹ Ukratko, IFLA-ina načela definiraju “jezik predmetne odrednice kao dokumentalistički jezik, predmetnu odrednicu kao kontrolirani rječnik izraza koji predstavlja pojmove i imenovane entitete, kao i semantičke strukture koje [sic] pokazuju njihove paradigmatičke odnose, a može imati i sintaktička pravila za kombiniranje izraza u nizove”.¹⁰

Načela opisana u djelu *Principles underlying subject heading languages* podijeljena su u dvije skupine: načela izgradnje (*Construction Principles*¹¹) i načela primjene (*Application Principles*). Od ukupno devet navedenih načela za izgradnju predmetnog sustava, za potrebe ovoga rada opisat ćemo načelo jedinstvene odrednice, semantičko načelo te korisničko načelo. Načelo jedinstvene odrednice osnovno je načelo predmetnog sustava koje nalaže da se

⁶ Usp. Leščić, Jelica. Nav. dj. Str. 75.

⁷ Štrbac, Dušanka; Mirjana Vujić. Nav. dj. Str. 15.

⁸ *Principles underlying subject heading languages* / edited by Maria Ines Lopes and Julianne Beall. München : K. G. Saur, 1999.

⁹ Isto. Str. 1.

¹⁰ Štrbac, Dušanka; Mirjana Vujić. Nav. dj. Str. 16.

¹¹ Svi opisi načela približno su preuzeti iz: *Principles underlying subject heading languages*, str. 2-3.

svaki koncept predstavlja jednom jedinstvenom odrednicom. Ovo načelo osigurava ujednačeno nazivlje, što je važno za potrebe ujednačenog i dosljednog označivanja i razlikovanja značajki žanrova fantastike i znanstvene fantastike. Sljedeće važno načelo jest semantičko načelo koje se odnosi na povezivanje predmetnih odrednica odnosima istoznačnosti, hijerarhije i bliskoga srodstva. Ovo načelo odražava se u predmetnim odrednicama pri uspostavi odnosa među pojedinim odrednicama. Posljednje, korisničko načelo prema kojem se usmjerio ovaj rad, važno je zbog namjene predmetne obrade odabranih književnih žanrova. Rječnik jezika za predmetno označivanje općenito i nazivlje za opis književnih djela iz fantastike i znanstvene fantastike mora se graditi u skladu s uporabnim rječnikom ciljane skupine korisnika – čitatelja žanrova koji su odabrani za uzorak u istraživanju koje slijedi. E. Svenonius u svom djelu *Intelektualne osnove organizacije informacija*, navodi načela svojstvena izvedbi bibliografskog jezika, a koja su u uporabi u angloameričkoj kataložnoj praksi. Neka od tih načela vežu se uz spomenute probleme pri predmetnoj obradi književnosti, a to su: načelo točnosti (opisi trebaju vjerno prikazati opisivani entitet), načelo dostatnosti i nužnosti (opisi moraju biti dostatni da postignu iskazane ciljeve i ne smiju obuhvatiti elemente koji se ne zahtijevaju za tu svrhu), načelo važnosti (opisi trebaju obuhvatiti samo one elemente koji su bibliografski važni), načelo normiranosti (opisi trebaju biti normirani u najvećem opsegu i mjeri), te načelo integracije (opisi svih vrsta građe trebaju se u najvećoj mogućoj mjeri temeljiti na zajedničkom skupu pravila).¹² Ako ne postoji zajednički skup pravila, nema previše smisla donositi pojedine predmetne opise koji vrijede samo u pojedinim slučajevima.

Iz svih navedenih načela može se iščitati važnost standardizacije jezičnih izraza koji se upotrebljavaju za predmetno označivanje djela iz književnosti, te potreba za točnošću prikaza sadržaja i obuhvata nekoga književnog djela.

Iako jedno od pravila dodjeljivanja predmetnih odrednica glasi da se književna djela ne predmete,¹³ istraživanje provedeno u ovome radu ukazat će na potrebu za promjenom ovog pravila uz mogućnost uporabe postojećih sustava oznaka radi osiguravanja točnosti dodijeljenih oznaka.

Nadalje, primjeri iz prakse drugih knjižnica i sustava za suradničko označivanje nude velike mogućnosti u pružanju podrške i smanjenju troškova i vremena obrade književnih djela.

¹² Usp. Svenonius, Elaine. *Intelektualne osnove organizacije informacija*. Lokve : Benja, 2005. Str. 70.

¹³ Štrbac, Dušanka; Mirjana Vujić. Nav. dj. Str. 15.

Predmetna obrada književnih djela

Da bi se književnom djelu mogla dodijeliti predmetna odrednica, potrebno je odrediti njezinu kategoriju. Prema kategorizaciji koju daju D. Štrbac i M. Vujić, kategorija koja najbolje odgovara književnim žanrovima jest kategorija oznaka za opći pojam,¹⁴ jer su u toj kategoriji, između ostaloga, uključeni i pojmovi iz književnosti. J. Leščić s druge strane, dijeli predmetne odrednice na sedam vrsta, od kojih jedna pripada obliku i žanru dokumenta.¹⁵ Autorica također spominje smjernice Američkoga knjižničarskoga društva *Guidelines on subject access to individual works of fiction, drama, etc.*, koje predviđaju četiri pristupnice nekom književnom tekstu: žanr/književna vrsta, književni lik, mjesto/vrijeme radnje i tema.¹⁶ Ponuđene kategorije bile bi dobro polazište za opredmećivanje književnih djela iz fantastike i znanstvene fantastike. Pri odabiru predmetnih oznaka pomažu izvori za otkrivanje predmeta sadržaja dokumenta. D. Štrbac i M. Vujić navode deset takvih izvora, od kojih se četiri mogu izravno vezati za predmetnu obradu djela iz književnosti, a to su: sadržaj cijelog dokumenta, autorstvo, predgovor ili pogovor (autorski ili redaktorski), te sažetak ili anotacija.¹⁷ Uz ta četiri izvora, pri određivanju sadržaja nekoga književnog djela mogu pomoći i djela ili mrežne stranice koje se bave autorom tog djela ili samim djelom, žanrom za koji se pretpostavlja da mu to djelo pripada, temama koje se često spominju u tom djelu, ili nagradama koje se dodjeljuju u književnosti.¹⁸ Knjižničar često mora brzo odlučiti koju predmetnu oznaku dodijeliti odabranom djelu, jer traženje točnih informacija o književnom djelu na dodatnim mjestima oduzima vrijeme. Pri tome često dolazi do pogreške u dodjeljivanju točne predmetne oznake.

Ranije je spomenuto da knjižničarska praksa nalaže da se u predmetne kataloge, između ostalog, ne uvrštavaju književna djela iz beletristike.¹⁹ Opravdanje tome leži u preskupom, a donedavno doista i nepotrebnom postupku predmetne obrade djela iz književnosti. Bez obzira na postojeću tradiciju, istraživanja pokazuju uočene nedostatke u netočno opredmećenim djelima u katalozima. Za pretpostaviti je da korisnik pomoću netočnih ili nedovoljnih podataka niti ne može doći do željenog naslova. Knjižnice grada Zagreba

¹⁴ Vidi: Štrbac, Dušanka; Mirjana Vujić. Nav. dj. Str. 93-105.

¹⁵ Vidi: Leščić, Jelica. Nav. dj. Str. 82.

¹⁶ Usp. Isto. Str. 89.

¹⁷ Usp. Štrbac, Dušanka; Mirjana Vujić. Nav. dj. Str. 17.

¹⁸ Važno je obratiti pozornost na mjerila vrednovanja i kvalitetu svake književne nagrade.

Op. a.

¹⁹ Usp. Štrbac, Dušanka; Mirjana Vujić. Nav. dj. Str. 16.

dobar su primjer uvrštavanja oznaka sadržaja²⁰ za književna djela. Međutim, pri pretraživanju kataloga, uočava se nedostatak standardizacije u određivanju predmeta i/ili barem žanra, za djela iz književnosti. Iz tog je razloga važno da se i djela iz književnosti počnu predmetno označivati, te da se izrade standardi koji bi pridonijeli točnijem i ujednačenijem opredmećivanju književnosti.

Standardizacija jezika za predmetno označivanje i postupaka predmetne obrade djela iz književnosti trebala bi dovesti do povećanja odziva i preciznosti (iako su oni obično obrnuto proporcionalni), dvaju parametara koji se upotrebljavaju za mjerenje učinkovitosti sustava za pronalaženje informacija. Mogućnost dodjeljivanja više standardiziranih predmetnih odrednica nekom djelu povećala bi odziv, odnosno udio pronađenih značajnih dokumenata naspram ukupnom broju značajnih dokumenata u zbirci.²¹ Poštivanjem načela jedinstvene odrednice, kao i izradom standardiziranog sustava općih uputnica, povećala bi se preciznost, odnosno udio pronađenih značajnih dokumenata naspram ukupnom broju pronađenih dokumenata.²²

Problemi dodjeljivanja predmetnih oznaka književnim djelima svakako uključuju pitanje dosljednosti i pitanje isplativosti. Pitanje dosljednosti odnosi se na mogućnost da dvije različite osobe istom književnom djelu dodijele različite predmetne odrednice. Cleverdon opisuje dva glavna nedostatka neautomatiziranog sustava sadržajne analize. Prvi kaže da samo 60 posto predmetnih pojmova može biti zajedničko za dva tezaurusa koji opisuju isto područje, a drugi da samo 30 posto predmetnih pojmova može biti zajedničko za dvije različite predmetne obrade istog dokumenta.²³ Spomenuta istraživanja ne mogu se u potpunosti primijeniti na predmetno označivanje književnosti jer automatsko označivanje književnih djela ne bi polučilo željene rezultate uslijed problema dvosmislenosti, nedosljednosti, stilskih figura koje onemogućuju jednoznačno tumačenje značenja itd. Prema tome, nije realno očekivati da bi sva književna djela mogla imati jednake predmetne odrednice u različitim knjižnicama ili predmetnim sustavima, a tome bi sustav za predmetno označivanje pojmova iz književnosti trebao težiti.

Povećanju dosljednosti predmetne obrade djela iz književnosti svakako doprinose načela opisana u IFLA-inom dokumentu *Principles underlying*

²⁰ Oznaka sadržaja u kontekstu ovog rada podrazumijeva oznake/tagove iz kataloga Knjižnica grada Zagreba, oznake za predmet i žanr iz kataloga američke Kongresne knjižnice, te oznake predmeta i/ili žanra u infobox-u i ključne riječi u uvodu članaka na Wikipediji. *Op. a.*

²¹ Usp. Salton, Gerard; Michael J. McGill. Nav. dj. Str. 73.

²² Usp. Isto.

²³ Usp. Isto. Str. 71.

subject heading languages, kao i 15 načela za dodjeljivanje predmetnih odrednica iz *Pravilnika za predmetni katalog*²⁴ autorica D. Štrbac i M. Vujić.

Pitanje isplativosti podrazumijeva odnos između koristi koju su korisnici dobili predmetnom obradom djela iz književnosti i količine sredstava koja je u tu obradu trebalo uložiti. Odgovor na pitanje isplativosti mogao bi se naći u odgovoru na pitanje koliko je korisnicima potrebna predmetna obrada književnosti i kojeg bi obuhvata ona trebala biti. Jedan od najbržih načina za dobivanje odgovora na takvo pitanje je provedba istraživanja potreba korisnika pojedinih knjižničnih zajednica. Takvo istraživanje predmetom je nekoga drugog istraživanja, ali svakako bi dalo značajne podatke.

Također postoji mogućnost pronalaženja alternativnih rješenja, poput društvenog označivanja (engl. social tagging).²⁵

Definiranje i razlikovanje žanrova fantastike i znanstvene fantastike

Kako se ovaj rad bavi bliskom vezom književnih žanrova fantastike i znanstvene fantastike, važno je razlučiti razlike (i sličnosti) ovih žanrova te pronaći opravdanje za razgraničenje žanrova koji su se dugi niz godina smatrali jedinstvenim žanrom. U užem smislu, fantastika je “poseban književni žanr zasnovan na čitateljevoj sumnji u mogućnost da se opisane pojave mogu racionalno objasniti”.²⁶ Za M. Solara, razlika između fantastične književnosti u širem smislu i književnog žanra fantastike u užem smislu, leži u strukturi fantastike kao žanra koja “zahtijeva stalnu čitateljevu dilemu o stvarnom značenju ispričanoga, njegovu sumnju u moguće prirodno objašnjenje i nedoumicu oko razlike između prirodnog i neprirodnog poretka u svijetu i životu”.²⁷

Za D. M. Bukera, “fantastika u svojoj jezgri ima jednu vrlo temeljnu pretpostavku: magija postoji u bilo kojem svijetu u kojem je autor odlučio postaviti priču”.²⁸ Magično i mistično je sve ono što se ne može racionalno, dakle znanstveno, objasniti. Magija može biti sputana pravilima, može biti nešto što

²⁴ Usp. Štrbac, Dušanka; Mirjana Vujić. Nav. dj. Str. 17-18.

²⁵ Ako bi se odabralo rješenje društvenog označivanja, važno je znati da bi se i za takvu metodu trebalo izraditi skup pravila, kako ne bi došlo do pogrešnog označivanja predmeta ili višestrukih predmetnih oznaka za isti predmet. Pri primjeni takve metode također bi bilo korisno dodijeliti potreban broj osoba koje bi nadzirale predmetno označivanje djela iz književnosti, što automatski za sobom povlači pitanje isplativosti i za takvu metodu. *Op. a.*

²⁶ Solar, Milivoj. Rječnik književnoga nazivlja. Zagreb : Golden marketing – Tehnička knjiga, 2006. Str. 96.

²⁷ Isto. Str. 97.

²⁸ Buker, Derek M. Nav. dj. Str. 111.

se uči na akademijama, kao i nešto što je nesputano i nedohvatljivo u tkanju svijeta u kojem se priča odvija. Bića koja koriste magiju mogla su naučiti kako je dohvatiti iz svijeta oko sebe, ona je mogla biti utkana u njihovo biće (npr., zmajevi) ili je ona nešto što posjeduju nakon nekoga neobjašnjivog događaja. Za V. Anića i I. Goldsteina, magija je “bavljenje tajanstvenim i natprirodnim moćima i silama”.²⁹

Kada se okruženje, pojave i događaji u radnji nekoga književnog djela mogu racionalno, odnosno znanstveno, objasniti, tada to djelo više ne spada pod žanr fantastike.

Znanstvena fantastika je “skupina književnih i filmskih žanrova koja [sic] ujedinjuje nastojanje da se načelno fantastična obrada objasni sadašnjim ili budućim znanstvenim spoznajama i tehnološkim dostignućima”.³⁰ Ona je također “realistična spekulacija o mogućim budućim događajima, temeljena samo na odgovarajućem znanju o stvarnom svijetu, prošlom i sadašnjem, i na temeljitom razumijevanju prirode i značaja znanstvene metode”.³¹ No, najveći dio suvremene znanstvene fantastike je sklon tomu da se “bavi problemima prilagođavanja čovjeka na uvjete kakvi ga, pretpostavlja se, očekuju u tehnički mnogo razvijenijem svijetu od našega, nego da se bavi nekim popularnim opisom mogućih, a još neostvarenih dostignuća moderne tehnike”.³² Znanstvena fantastika govori “o ljudima koji reagiraju na znanstveni ili tehnološki napredak”.³³ Dakle, u žarištu radnje obično nisu znanost ili tehnologija – one čine okruženje u kojem se radnja odvija – nego su u žarištu ljudi, njihova motivacija i način na koji se oni nose s promjenama u svijetu koje je donio napredak znanosti i tehnologije. Ukratko: “Fantastika je nemoguće učinjeno vjerojatnim. Znanstvena fantastika je malo vjerojatno učinjeno mogućim”.³⁴

Nakon ovoga kratkog uvoda o temeljnim razlikama žanrova koji se istražuju, možemo započeti s istraživačkim dijelom rada.

Istraživanje usklađenosti oznaka sadržaja za djela iz fantastike i znanstvene fantastike u dva mrežna knjižnična kataloga i Wikipediji

²⁹ Anić, Vladimir; Ivo Goldstein. Rječnik stranih riječi. Zagreb : Novi liber, 2004. Str. 812.

³⁰ Solar, Milivoj. Nav. dj. Str. 320.

³¹ Usp. Overview : Select Definitions. Dostupno na: <http://www.nvcc.edu/home/ataormina/beyond/overview/definitions.html> [citirano: 2011-10-08]

³² Solar, Milivoj. Suvremena svjetska književnost. Zagreb : Školska knjiga, 1982. Str. 221.

³³ Usp. Buker, Derek M. Nav. dj. Str.7.

³⁴ Usp. American literature : Special issue on SF, Fantasy and Myth. Dostupno na: <http://www.duke.edu/~gc24/americanliterature.html> [citirano: 2011-10-08].

Uvod u istraživanje

Na temu predmetne obrade književnih djela, nije provedeno mnogo istraživanja. U posljednjih nekoliko godina možemo pronaći tek nekoliko značajnih istraživanja. A. Šauperl, K. Šter i M. Hladnik³⁵ osmislili su projekt opisa književnih djela u Wikipediji, Aikawa, H. i dr. donijeli su smjernice za predmetni pristup književnim djelima,³⁶ napisani su mnogi vodiči za odabir građe za čitanje, no nema sveobuhvatnog istraživanja o knjižničnoj praksi dodjeljivanja predmetnih oznaka književnim djelima. Raniji primjeri odnose se na primjere iz književnosti općenito. O žanrovima fantastike i znanstvene fantastike provedeno je još manje istraživanja, čemu je doprinio općeniti stav o marginaliziranosti tih dvaju žanrova. No, uzimajući u obzir da fantastika i znanstvena fantastika u dvadesetom stoljeću doživljavaju svoj razvoj, a naročito u zadnjem desetljeću kroz filmsku umjetnost, može se pretpostaviti da će nastati i porast radova na temu predmetne obrade tih dvaju žanrova.³⁷

Iako se ranije iznio niz definicija književnih teoretičara o razlikovanju žanrova, žanrovi fantastike i znanstvene fantastike vrlo se često ne prepoznaju kao takvi ili ih se međusobno ne razlikuje. Književna djela mogu naizgled imati obilježja obaju žanrova pa i to može otežati jasno svrstavanje djela tamo kamo doista pripadaju. To može dovesti do neoznačivanja predmeta ili pogrešnog označivanja predmeta za djela iz tih dvaju žanrova u knjižničnim katalozima. Samim time može doći do poteškoća pri traženju djela iz navedenih žanrova u knjižničnim katalozima, te do narušavanja integriteta, vjerodostojnosti i kvalitete knjižničnih kataloga. Rješavanju problema ne doprinosi praksa neoznačivanja predmeta za djela iz književnosti, kao ni tradicija svrstavanja fantastike pod znanstvenu fantastiku.

Istraživanje se oslanja na značajke žanrova fantastike i znanstvene fantastike te njihovih podžanrova opisane u Bukerovom vodiču za znanstvenu fantastiku i fantastiku (dalje u tekstu: Bukerov vodič). Namjera je da se uspori stanje u katalogu Knjižnica grada Zagreba sa stanjem u katalogu američke Kongresne knjižnice kao autora sustava predmetnih odrednica Kongresne knjižnice (Library of Congress Subject Headings) i Wikipediji.

³⁵ Šauperl, Alenka; Kristina Šter; Miran Hladnik. Description of fiction in Wikipedia. // Knjižnica 54, 4(2010), 63-82.

³⁶ Aikawa, H. i dr. Guidelines on subject access to individual works of fiction, drama, etc. (2nd ed.). Chicago : ALA, 2000.

³⁷ Npr.: Carman, Nicholas. LibraryThing tags and Library of Congress Subject Headings : a comparison of Science Fiction and Fantasy works. Dostupno na: <http://researcharchive.vuw.ac.nz/bitstream/handle/10063/1272/thesis.pdf?sequence=1> [citirano: 2014-01-30].

Ciljevi, zadaci i hipoteze istraživanja

Cilj ovog istraživanja je prikazati razlikuju li se i koliko predmetne odrednice, odnosno oznake sadržaja za djela iz fantastike i znanstvene fantastike u katalogu Knjižnica grada Zagreba, katalogu Kongresne knjižnice i na Wikipediji, te koliko su te oznake u skladu sa značajkama tih žanrova i njihovih podžanrova opisanih u Bukerovom vodiču.

Dodatni cilj istraživanja je pokazati da postoji potreba za točnijom i usklađenijom predmetnom obradom za djela iz fantastike i znanstvene fantastike.

Zadaci istraživanja jesu:

- Pronaći oznake sadržaja za 30 književnih djela iz fantastike i 30 književnih djela iz znanstvene fantastike u tri odabrana izvora;
- Usporediti pronađene oznake s opisima značajki žanrova i podžanrova fantastike i znanstvene fantastike danih u Bukerovom vodiču;
- Kroz analizu rezultata pokazati jesu li u katalozima knjižnica književna djela iz fantastike i znanstvene fantastike predmetno obrađena u skladu s Bukerovim vodičem.
- Pokazati može li Wikipedija biti dobra polazna točka za utvrđivanje žanra i podžanra nekog djela.
- Hipoteze istraživanja jesu:
 - Katalog Knjižnica grada Zagreba ima najmanji udio u oznakama sadržaja za književna djela fantastike i znanstvene fantastike koje su usklađene s Bukerovim vodičem.
 - Oznake sadržaja za književna djela iz fantastike i znanstvene fantastike u knjižničnim katalozima su pretežno neusklađene, djelomično usklađene ili nedostatne.
 - Broj neusklađenih ili djelomično usklađenih oznaka sadržaja veći je za djela iz fantastike.
 - Katalog američke Kongresne knjižnice ima najdetaljnije i najusklađenije oznake sadržaja za književna djela iz žanrova fantastike i znanstvene fantastike, te se kao takav može smatrati primjerom dobre prakse. Samim time i sustav predmetnih odrednica američke Kongresne knjižnice može se smatrati primjerenom podlogom za izradu predmetnih odrednica za dva navedena žanra u katalozima hrvatskih knjižnica.³⁸

³⁸ Potrebno je dodatno istražiti isplativost primjene takvog sustava u hrvatskim knjižnicama, odnosno do koje bi se mjere ili "dubine" on trebao primjenjivati. *Op. a.*

- Wikipedija je dobar izvor okvirnih informacija o sadržaju nekog djela i može poslužiti kao početna točka u predmetnoj obradi književnih djela.

Metodologija istraživanja

Metoda

Za potrebe istraživanja odabrana je istraživačka metoda analize sadržaja, koja se bavi prikupljanjem primarnih podataka, odnosno podataka “koji se prvi put prikupljaju za potrebe konkretnog istraživačkog projekta”.³⁹ Analiza sadržaja može biti kvalitativna i kvantitativna. U ovom istraživanju radi se o kvantitativnoj analizi sadržaja, s elementima kvalitativne. “Kvantitativna analiza sadržaja naziva se još frekvencijskom, jer se osim utvrđivanja nazočnosti i obilježja nekog sadržaja kvantitativno iskazuje frekvencija i obujam izrečenog sadržaja”,⁴⁰ što se očituje u dijelu pronalaženja oznaka sadržaja i pobrojavanju postojećih, te usklađenih, djelomično usklađenih i neusklađenih oznaka. “Kvalitativnom (nefrekvencijskom) analizom sadržaja otkriva se i bilježi određeni sadržaj te se analiziraju obilježja tog sadržaja”,⁴¹ što se očituje u potrebi određivanja kategorija usklađenosti oznaka sadržaja s Bukerovim vodičem.

Ovo istraživanje može se nazvati presječnim jer se radi o istraživanju provedenom u jednoj vremenskoj točki, odnosno istraživanju izvora u onom obliku u kojem su se nalazili u trenutku provedbe istraživanja.⁴²

Uzorak

“Uzorkovanje je proces odabira uzorka (određenog broja jedinica) iz veće skupine (populacije) kako bi one postale temelj procjene ili predviđanja neke nepoznate pojave, situacije ili rezultata u populaciji”,⁴³ odnosno “uzorak (...) je dio neke populacije, pa zaključke izvedene proučavanjem uzorka znanstvenik

³⁹ Tkalac Verčić, Ana; Dubravka Sinčić Ćorić; Nina Pološki Vokić. Priručnik za metodologiju istraživačkog rada : kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje. Zagreb : M. E. P., 2010. Str. 87.

⁴⁰ Tkalac Verčić, Ana; Dubravka Sinčić Ćorić; Nina Pološki Vokić. Nav. dj. Str. 92.

⁴¹ Isto.

⁴² Usp. Marušić, Matko. Uvod u znanstveni rad u medicini. Zagreb: Medicinska naklada, 2008. Str. 37.

⁴³ Tkalac Verčić, Ana; Dubravka Sinčić Ćorić; Nina Pološki Vokić. Nav. dj. Str. 72.

poopćuje na pripadajuću populaciju”.⁴⁴ S obzirom na veliku količinu katalogiziranih književnih djela iz žanrova fantastike i znanstvene fantastike i postavljene ciljeve, zadatke i hipoteze istraživanja, za potrebe istraživanja odabran je uzorak prema odluci istraživača. “Ključno obilježje ove vrste uzorka je istraživačeva procjena prema kojoj odlučuje tko može ponuditi najbolje informacije za ostvarivanje ciljeva”.⁴⁵ Uzorak prema odluci istraživača odabran je zbog svoje prikladnosti pri opisivanju nekog fenomena o kojem se obično malo zna.

U ovom slučaju populacija je obuhvaćala zapise za sva književna djela u obliku tiskane monografije⁴⁶ iz žanrova fantastike i znanstvene fantastike u katalogizima Knjižnica grada Zagreba i Kongresne knjižnice, te na Wikipediji. Mjerila za odabir jedinki uzorka bila su: pripadnost žanrovima fantastike i znanstvene fantastike (prema Bukeru), smještenost u primjere određenog žanra i podžanra u Bukerovom vodiču, te prisutnost književnog djela u sva tri istraživana izvora.

Instrument

Instrument koji se koristio pri istraživanju, bila je tablica za sadržajnu analizu. Za svako djelo, odnosno jedinku uzorka, navedeni su autor, naslov i sve pronađene oznake sadržaja razvrstane po izvorima kojima pripadaju.

Oznake su zatim razvrstane po kategorijama, pri čemu se vodilo Bukerovim vodičem i osobnim iskustvom autorica u čitanju književnih djela tih dva žanrova. Kategorije su: nema oznake sadržaja, usklađena oznaka sadržaja, djelomično usklađena oznaka sadržaja, te neusklađena oznaka sadržaja.

Svakoj kategoriji dodijeljen je njezin broj, kako bi se oznake dodijeljene određenoj kategoriji mogle pobrojati i na temelju toga izraditi grafički prikazi rezultata.

⁴⁴ Marušić, Matko. Nav. dj. Str. 54.

⁴⁵ Tkalac Verčić, Ana; Dubravka Sinčić Ćorić; Nina Pološki Vokić. Nav. dj. Str. 77.

⁴⁶ Omnibusi su isključeni iz istraživanja jer se njima dodijeljene predmetne odrednice odnose na više djela, umjesto na jedno traženo djelo. U slučaju kada ne postoji zapis za samo djelo, uzete su predmetne odrednice iz zapisa za serijal kojem djelo pripada. *Op. a.*

Postupak

Istraživanje se provodilo online, pomoću mrežnih stranica kataloga Knjižnica grada Zagreba⁴⁷ i Kongresne knjižnice,⁴⁸ te Wikipedije na engleskom jeziku⁴⁹ u rasponu od oko tri radna dana, koliko je vremenski bilo potrebno da se istraže svi zapisi obuhvaćeni istraživanjem.

Problemi koji su se pojavili u provedbi istraživanja, javili su se pri odabiru književnih djela i odabiru kataložnih zapisa o odabranim djelima.

Najveći problem pri odabiru djela bila je kombinacija mjerila za odabir: prisutnost književnog djela u Bukerovom vodiču i u sva tri istraživana izvora. Kako se Bukerov vodič temelji na djelima i iskustvima prisutnima među američkim čitateljima, bilo je teško pronaći djela koja su navedena u njegovom vodiču, a istovremeno i prevedena na hrvatski te prisutna u katalogu Knjižnica grada Zagreba.

Drugi problem pojavio se pri pretraživanju kataložnih zapisa za odabrana djela. Osim povremenog problema velike količine zapisa za jedno književno djelo i problema kada djelo nije imalo zaseban zapis, nego je bilo svrstano pod zapis serijala, pojavio se problem različitih oznaka sadržaja za različita izdanja istog djela. Kako se u istraživanju nisu istraživale bibliografske jedinice, nego djelo kao skup svih njegovih bibliografskih jedinica, sve oznake, pronađene na hrvatskom ili engleskom jeziku za sve istraživane bibliografske jedinice određenog djela, u tablici za sadržajnu analizu svrstane su pod jedinstvenu jedinku uzorka – djelo.

Analiza rezultata i zaključci

Oznake sadržaja za književna djela iz fantastike

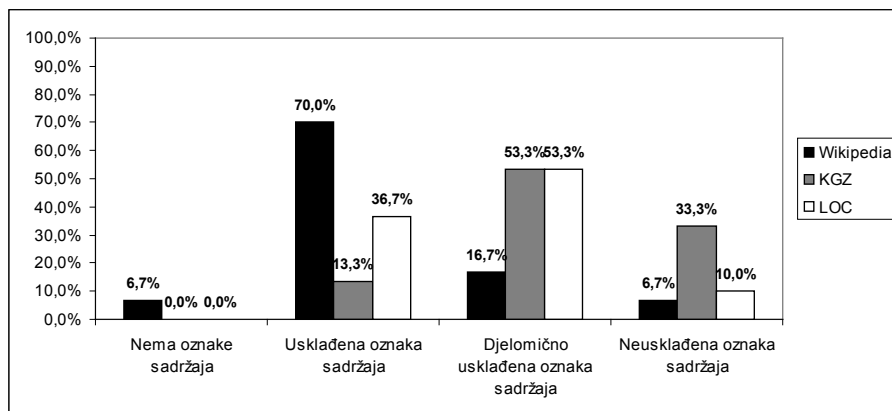
U Wikipediji je pronađen najveći broj usklađenih (70 posto), a najmanji broj neusklađenih (6,7 posto) oznaka sadržaja. U katalogu Knjižnica grada Zagreba pronađen je najmanji broj usklađenih (13,3 posto), a najveći broj neusklađenih (33,3 posto) oznaka sadržaja. Jedino su u Wikipediji pronađeni slučajevi bez oznaka sadržaja (6,7 posto).

⁴⁷ Katalog Knjižnica grada Zagreba. Dostupno na: <http://www.katalog.kgz.hr/pages/katalogSearch.aspx?sustavId=1&tvrtkaId=2> [citirano: 2014-01-30].

⁴⁸ Library of Congress Online Catalog. Dostupno na: <http://catalog.loc.gov/cgi-bin/Pwebrecon.cgi?DB=local&PAGE=First> [citirano: 2014-01-30].

⁴⁹ Wikipedia, the free encyclopedia. Dostupno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page [citirano: 2014-01-30].

Grafikon 1: Jednostavni prikaz oznaka sadržaja za fantastiku (N=30 za svaki izvor)

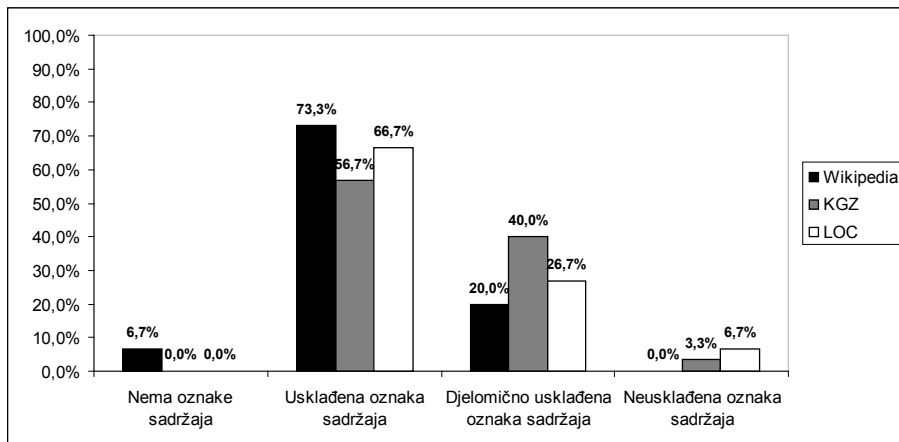
Ukupno gledano, najveći je broj djelomično usklađenih (41,1 posto, N=90), a najmanji nepostojećih (2,2 posto, N=90) oznaka sadržaja.

Česta pogreška koja se javljala u pronađenim oznakama sadržaja jest označivanje djela iz fantastike oznakama za znanstvenu fantastiku (18 puta, odnosno 20,5 posto, N=88), od čega se 88,9 posto (N=18) nalazilo u katalogu Knjižnica grada Zagreba. Takve oznake su pogrešne i označuju potrebu napuštanja tradicije koja nalaže da je fantastika dio znanstvene fantastike. To su dva zasebna žanra, svaki sa svojim posebnim značajkama.

Oznake sadržaja za književna djela iz znanstvene fantastike

U Wikipediji je pronađen najveći broj usklađenih (73,3 posto), te nijedna neusklađena oznaka sadržaja. U katalogu Knjižnica grada Zagreba pronađen je najmanji broj usklađenih (56,7 posto) oznaka sadržaja. Najveći broj neusklađenih oznaka sadržaja pronađen je u katalogu Kongresne knjižnice (6,7 posto). Jedino su u Wikipediji pronađeni slučajevi bez oznaka sadržaja (6,7 posto).

Grafikon 2: Jednostavni prikaz oznaka sadržaja za znanstvenu fantastiku (N=30 za svaki izvor)

Ukupno gledano, najveći je broj usklađenih (65,5 posto, N=90), a najmanji nepostojećih (2,2 posto, N=90) oznaka sadržaja.

Zanimljiv primjer rijetkih pogrešaka pri predmetnom obrađivanju znanstvene fantastike i još rjeđih pogrešaka kada se znanstvena fantastika označuje kao fantastika jest *Bojno polje Zemlja* (Battlefield Earth) R. L. Hubbarda. Ono je u katalogu Kongresne knjižnice između ostalog označeno i kao djelo iz žanra fantastike.

Zaključci istraživanja

Katalog Knjižnica grada Zagreba ima najmanji udio u usklađenim oznakama sadržaja za oba žanra. Također, nijedan od dva promatrana kataloga nije imao više usklađenih ili manje neusklađenih oznaka sadržaja od promatranog izvan knjižničkog izvora – Wikipedije. To pokazuje kako se u knjižničnim katalozima ne posvećuje dovoljno vremena i pažnje oznakama sadržaja za dva odabrana žanra, da su te oznake često neusklađene ili djelomično usklađene s Bukerovim vodičem, te nedostatne, čime se narušava cjelovitost i vjerodostojnost knjižničkih kataloga.

Kongresna knjižnica ima najveći broj usklađenih (51,7 posto, N=60), a najmanji broj djelomično usklađenih (40 posto, N=60) i neusklađenih (8,3 posto, N=60) oznaka sadržaja, kada se gledaju sve oznake pronađene u tom katalogu za oba žanra. S druge strane, katalog Knjižnica grada Zagreba ima 35

posto (N=60) usklađenih, 46,7 posto (N=60) djelomično usklađenih, te 18,3 posto (N=60) neusklađenih oznaka sadržaja za sve oznake pronađene u tom katalogu. To ukazuje na to kako bi se u području knjižničarstva Kongresna knjižnica i njen sustav predmetnih odrednica mogli uzeti kao primjer dobre prakse i podloga za izradu hrvatskog sustava za označivanje djela iz žanrova fantastike i znanstvene fantastike.

S obzirom na visoke postotke usklađenih i niske postotke neusklađenih oznaka sadržaja, Wikipedija se može smatrati dobrim izvorom okvirnih informacija o sadržaju nekog djela iz žanrova fantastike i znanstvene fantastike, te dobrom polazišnom točkom za utvrđivanje predmeta nekog djela iz tih dvaju žanrova. Članci na Wikipediji već u uvodu obično nude osnovne informacije o književnom djelu, uključujući njegov žanr i podžanr. Infobox u člancima ima kategoriju žanra, a za neka djela i kategoriju predmeta. Također, u člancima se za neka djela nudi i popis nagrada dodijeljenih djelu, te teme koje djelo pokriva i njegove adaptacije, što znači da se oznake sadržaja za djelo mogu prenijeti i za zapise za preradbe tog djela u knjižničnim mediatekama.

Kada se uspoređi ukupan broj usklađenih oznaka sadržaja za svaki žanr, neovisno o izvoru, može se vidjeti velika razlika između fantastike i znanstvene fantastike. Broj usklađenih oznaka sadržaja za fantastiku je samo 40 posto (N=90), dok ih znanstvena fantastika ima 65,6 posto (N=90). Također, broj djelomično usklađenih (41,1 posto, N=90) i neusklađenih (16,7 posto, N=90) oznaka za fantastiku je veći od onog za znanstvenu fantastiku (28,9 posto djelomično usklađene, 3,3 posto neusklađene oznake, N=90). Također, fantastiku se mnogo češće označivalo kao znanstvenu fantastiku nego obratno (20,5 posto naspram 4,5 posto, N=88). Iz svega navedenog može se vidjeti kako se žanr fantastike poznaje slabije nego žanr znanstvene fantastike, a samim time se i netočnije obrađuje. Uzimajući u obzir teoriju književnosti koja kaže da je fantastika zaseban žanr,⁵⁰ potrebno je napustiti tradiciju svrstavanja fantastike pod žanr znanstvene fantastike.

S obzirom na najmanji broj usklađenih odrednica, te postotak djela iz fantastike označenih oznakama za znanstvenu fantastiku u katalogu Knjižnica grada Zagreba, može se zaključiti kako je stanje u katalozima hrvatskih knjižnica na nižoj razini, nego u svijetu. U skladu s tim, potrebna su dodatna istraživanja predmetne obrade književnosti, a naročito složenih žanrova kao što su fantastika i znanstvena fantastika. Također, s obzirom na promijenjene želje i potrebe knjižničnih korisnika, važno je ponovno promotriti tradiciju neoznačivanja predmeta za djela iz književnosti.

⁵⁰ Vidi: Solar, Milivoj. 2006. Nav. dj. Str. 96-97.

Zaključak

Primjeri iz prakse nude i mogućnost za ostvarivanjem obaju načela primjene koja navode IFLA-ine *Smjernice*: 1. načela politike predmetnog označivanja koje se odnosi na izradu smjernica za sadržajnu analizu i reprezentaciju, te 2. načela konkretne odrednice koje kaže da predmetne odrednice svojim značenjem moraju točno odgovarati sadržajnom opsegu dokumenta koji prikazuju.⁵¹ Odabrani uzorak koji je pokazao velik postotak pogrešaka u dodjeljivanju oznaka sadržaja za žanr, svakako ide u prilog potrebi za promjenom politike dodjeljivanja i potrebom za korištenjem drugih, pouzdanih izvora za određivanje književnog žanra.

Problemi dosljednosti i isplativosti predmetne obrade književnih djela mogu se ublažiti izradom ujednačenih i jedinstvenih standarda za sadržajnu analizu i oblikovanje predmetnih odrednica za djela iz književnosti, kao i uspostavljanjem centralizirane interaktivne baze podataka za njihovu izradu i razmjenu.

Da bi se moglo lakše procijeniti isplati li se hvatati u koštac s rješavanjem problema vezanih uz predmetnu obradu djela iz književnosti, potrebno je istaknuti važnost predmetne obrade takvih djela u današnjem okruženju. Također je potrebno provesti opširnije istraživanje oznaka sadržaja za djela iz književnosti u katalozima hrvatskih knjižnica, te istraživanje potreba i želja korisnika tih knjižnica.

LITERATURA

Aikawa, H. i dr. Guidelines on subject access to individual works of fiction, drama, etc. (2nd ed.). Chicago : ALA, 2000.

American literature : Special issue on SF, Fantasy and Myth. Dostupno na: <http://www.duke.edu/~gc24/americanliterature.html> [citirano: 2011-10-08].

Anić, Vladimir; Ivo Goldstein. Rječnik stranih riječi. Novi liber : Zagreb, 2004.

Buker, Derek M. The science fiction and fantasy readers' advisory : the librarians guide to cyborgs, aliens and sorcerers. Chicago : American Library Association, 2002.

⁵¹ Principles underlying subject heading languages. Str. 2-3.

Carman, Nicholas. LibraryThing tags and Library of Congress Subject Headings : a comparison of Science Fiction and Fantasy works. Dostupno na: <http://researcharchive.vuw.ac.nz/bitstream/handle/10063/1272/thesis.pdf?sequence=1> [citirano: 2014-01-30].

Kolbas, Irena. Načela izrade jezika za predmetno označivanje. // *Suvremena lingvistika* 49-50, 1(2000), 153-167.

Leščić, Jelica. Klasifikacija i predmetno označivanje : priručnik za stručne ispite. Zagreb : Dominović, 2007.

Marušić, Matko. Uvod u znanstveni rad u medicini. Zagreb : Medicinska naklada, 2008.

Overview : Select Definitions. Dostupno na: <http://www.nvcc.edu/home/ataormina/beyond/overview/definitions.html> [citirano: 2011-10-08].

Principles underlying subject heading languages / edited by Maria Ines Lopes and Julianne Beall. München : K. G. Saur, 1999.

Salton, Gerard; Michael J. McGill. Introduction to modern information retrieval. New York : McGraw-Hill Book Company, 1983.

Solar, Milivoj. Rječnik književnoga nazivlja. Zagreb : Golden marketing – Tehnička knjiga, 2006.

Solar, Milivoj. Suvremena svjetska književnost. Zagreb : Školska knjiga, 1982.

Svenonius, Elaine. Intelektualne osnove organizacije informacija. Lokve : Benja, 2005.

Šauperl, Alenka; Kristina Šter; Miran Hladnik. Description of fiction in Wikipedia. // *Knjižnica* 54, 4(2010), 63-82.

Štrbac, Dušanka; Mirjana Vujić. Pravilnik za predmetni katalog. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 2004. Str. 15.

Tkalac Verčić, Ana; Dubravka Sinčić Ćorić; Nina Pološki Vokić. Priručnik za metodologiju istraživačkog rada : kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje. Zagreb : M. E. P., 2010.

Izvori za istraživanje

Katalog Knjižnica grada Zagreba. Dostupno na: <http://www.katalog.kgz.hr/pages/katalogSearch.aspx?sustavId=1&tvrткаId=2> [citirano: 2014-01-30].

Library of Congress Online Catalog. Dostupno na: <http://catalog.loc.gov/cgi-bin/Pwebrecon.cgi?DB=local&PAGE=First> [citirano: 2014-01-30].

Wikipedia, the free encyclopedia. Dostupno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page [citirano: 2014-01-30].